

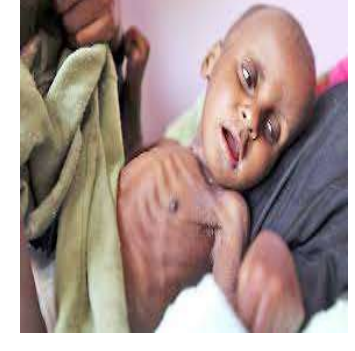
कुपोषणाचा विळखा घट्टच

तलासरीत सहा महिन्यांत पाच बालकांचा मृत्यू

अर्थीक बाधामुळे : सकल कुपोषण

जवळपास, मा. १४ : अतिशयनी विकृत
कोरी तिलचु पुरवठा वगैरेचा कारण विद्युत्पुरवठा
कायदा, पोषण, शिक्षण, वगैरेची अडी
अर्थीकताविरत शासकपदांके कुपोषणाचा प्रत्य
पाकी अमुक या घटनेचे निर्मुलन कायदात वरील
प्रमाण अन्वयेने उरवत असेल. कुपोषण आणि
साधुतेने अन्वय नुसतें अन्वयवारी वीरवारी
कायदा वरील कायदा अन्वयवारी वगैरेने
अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी
विकृतता अतिशयनी विकृतता अन्वयवारी विकृतता
अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी
अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी
अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी

अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी
अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी
अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी
अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी अन्वयवारी

महाराष्ट्र शासन अर्थसंकल्प: २०२२-२३ सार्वजनिक आरोग्य विभाग

अर्थसंकल्प अध्ययन केंद्र
१०५, लोटस हाऊस, लिबर्टी सिनेमाच्या बाजूला, बॉम्बे हॉस्पिटल जवळ, सर विठ्ठलदास ठाकरसी मार्ग,
मरिन लाईन्स (पू), मुंबई - ४०० ०२० ☎ ०२२-२२००३०६०

Email: samarthanmumbai97@gmail.com

website: www.samarthanadvocacy.org

समर्थन

संस्थापक अध्यक्ष : स्व. सदानंद वर्दे

संस्थापक : श्री. विवेक पंडित

अध्यक्ष : श्री. प्रविण महाजन

उपाध्यक्ष: श्री. आशिष कुलकर्णी

कार्याध्यक्ष: श्री. संतोष पाटील

सचिव :डॉ. आशिष भोसले

संपादन : मुक्ता भारती /हिंदप्रभा कर्वे

विश्लेषण आणि संकलन:

रूपेश कीर -९८९२९३९६१७

विशेष सहाय्य :

निलम काकड, स्नेहा घरत, विलास सुवरे,
राजश्री कदम व उमेश सांगळे

प्रसिद्धी:

मनोज सातवी

मांडणी व अक्षरजुळणी :

प्रतिक्षा कोयंडे

नोंदणी क्रमांक :

पब्लिक ट्रस्ट रजिस्ट्रेशन क्र.एफ -१८९०३, मुंबई
सोसायटी रजिस्ट्रेशन क्र. एम. एस. मुंबई
१५६७/९६ जीबीबीएसडी

प्रकाशक (पत्रव्यवहार) :

१०५, लोटस हाऊस, लिबर्टी सिनेमाच्या बाजूला,
बॉम्बे हॉस्पिटल जवळ, सर विठ्ठलदास ठाकरसी मार्ग,
मरिन लाईन्स (पू), मुंबई -४०० ०२०
०२२-२२००३०६०

Email: samarthanmumbai97@gmail.com

website: www.samarthanadvocacy.org

लोकशाही बळकट करण्याकरिता उपेक्षितांचे 'समर्थन'

समर्थन विषयी थोडेसे

धोरणात्मक प्रश्नांवर राज्यातील विविध उपेक्षित समाजघटक व धोरणकर्ते यांच्यामधील दुवा म्हणजे 'समर्थन'. राज्याच्या धोरणात्मक निर्णयांमध्ये उपेक्षितांच्या आशा-आकांक्षा प्रतिबिंबित व्हाव्यात, त्यासाठी लोकशाही यंत्रणा अधिक लोकाभिमुख व्हाव्यात हा समर्थनचा उद्देश. समर्थन उपेक्षितांच्या न्याय्य हक्कांचे, त्यांच्या संघर्षांचे.

'समर्थन'च्या कामाचे विविध स्तर

- ◇ ग्रामीण संघटनांकडून व ग्रामीण पत्रकारांकडून येणारे लोकांचे प्रश्न समजून घेणे.
- ◇ प्रश्नांना राज्यस्तरावर प्रसारमाध्यमांद्वारे प्रसिद्धी देणे.
- ◇ प्रश्नांवर विविध स्तरांवर चर्चा घडवून आणणे.
- ◇ विधिमंडळ सदस्यांपर्यंत प्रश्न पोहोचविणे.
- ◇ राज्य स्तरावर विविध लोकशाही यंत्रणांकडे, प्रशासनाकडे प्रश्नांचा पाठपुरावा करणे.
- ◇ आवश्यक असल्यास न्याययंत्रणेकडे दाद मागणे.
- ◇ ग्रामीण कार्यकर्ते व ग्रामीण पत्रकारांच्या क्षमता व कौशल्ये वाढवित यासाठी प्रशिक्षण देणे.
- ◇ लोकशाही यंत्रणेबाबतची माहिती प्रसारित करणे.
- ◇ अर्थसंकल्पासह राज्याच्या महत्त्वाच्या धोरणांचे विश्लेषण करणे.

टिपण वाचण्यापूर्वी थोडेसे. . .

- 'समर्थन'ची प्रकाशने सत्तेतील तसेच विरोधातील सन्माननीय सदस्यांना उपयुक्त व्हावीत यासाठी असतात.
- सदर माहिती टिपणाचा उद्देश विधिमंडळ सभागृहांमध्ये राज्याच्या अर्थसंकल्पावर होणाऱ्या चर्चेत राज्याच्या अर्थसंकल्पातील माहिती सुलभपणे वाचता यावी आणि त्यामुळे विधिमंडळात दर्जेदार चर्चा व्हावी हा आहे.
- अर्थसंकल्प हा राज्याच्या धोरणाचा खराखुरा चेहरा असतो, प्राधान्यक्रमाचा आरसा असतो त्यामुळे अर्थसंकल्पातील तरतुदी राज्यातील दीन-दुर्बल घटकांच्या जीवनावर काय प्रभाव टाकतात यावर सभागृहात चर्चा व्हावी अशी अपेक्षा असते.
- माध्यमे जनमतावर प्रभाव टाकतात त्यामुळे धोरणकर्त्यांना त्याची दखल घ्यावी लागते. हे टिपण माध्यम प्रतिनिधींनाही संदर्भ पुस्तिका ठरावी असा प्रयत्न आहे.
- सदरची माहिती अर्थसंकल्पीय प्रकाशने, महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी, भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या वित्तीय अहवाल, विनियोजन लेखे, शासनाच्या विविध विभागांनी, महामंडळांनी प्रकाशित केलेले अहवाल याच माहितीवर आधारित आहे. त्यात शासना व्यतिरिक्त अन्य संस्थांची मते अगर माहिती यांचा आधार घेतलेला नाही. त्यामुळे प्रत्येक माहितीखाली त्या माहितीचा स्रोत दिला आहे.
- तुलनात्मक अभ्यास करता यावा म्हणून २०१४-१५ पासून २०२०-२१ पर्यंत अर्थसंकल्पातील प्रत्यक्ष खर्च आणि तरतूद समाविष्ट केली आहे.
- माहिती काटेकोरपणे तपासण्यात आली आहे. तरीही काही त्रुटी राहिल्यास त्या निदर्शनास आणल्यास ऋणी राहू.
- प्रकाशन अधिक माहिती पूर्ण सुलभ आणि प्रभावी व्हावे म्हणून आपल्या सूचनांचे स्वागत आहे.
- अर्थसंकल्पविषयक अधिक माहिती जाणून घेण्याची कुणाची इच्छा असल्यास या विषयातील अनुभवी पत्रकार, ज्येष्ठ अर्थतज्ज्ञ, विषयतज्ज्ञ तसेच निवृत्त सनदी अधिकारी यांचेमार्फत प्रत्यक्ष चर्चा घडवून आणण्याची जबाबदारी समर्थन स्वीकारीत आहे.
- प्रमुख सामाजिक सेवांचे विभागवार टिपण टप्प्या-टप्प्याने प्रसिद्ध करण्यात येईल.

विश्लेषण आणि संकलन:

रुपेश कीर - ९८९२९३९६१७

मार्गदर्शक-विवेक पंडित
संस्थापक, समर्थन

सार्वजनिक आरोग्य विभाग

प्रस्तावना:

सार्वजनिक आरोग्य ही सुराज्याच्या कल्पनेची एक महत्त्वाची बाब आहे. महाराष्ट्र राज्याच्या आरोग्य विभाग खात्यावर या राज्यातील लोकांच्या आरोग्याची रुग्णालयात दिल्या जाणाऱ्या उपचारांची जबाबदारी आहे. दिल्या जाणाऱ्या आरोग्य सेवांबाबतची सुसूत्रता ही (१) आरोग्य सेवा संचालनालय, (२) वैद्यकीय शिक्षण व संशोधनालय, (३) कामगार राज्य विमा योजना संचालनालय, (४) आयुर्वेद संचालनालय व (५) अन्न व औषध प्रशासन यांचेमार्फत सांभाळली जाते.

आरोग्य सेवा संचालनालय हे प्रामुख्याने वैद्यकीय सहाय्य, संसर्गजन्य रोगाचे नियंत्रण, कुटुंब कल्याण, माता व बाल संगोपन, प्रदूषीकरण प्रतिबंधित स्वच्छता, सकस आहार सेवा आणि वैद्यकीय उमेदवारांना प्रशिक्षण या बाबी पाहते. समाजाच्या प्राथमिक आरोग्याची काळजी हा हेतू लक्षात घेऊन सार्वजनिक आरोग्य खाते त्याविषयी वित्तीय तरतूद करते.

या विभागाची प्रमुख उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत -

१. रोगांचे प्रतिबंध व नियंत्रण, २. रुग्णालय व दवाखाने व नागरी आरोग्य सेवा, ३. कुटुंब कल्याण / माता, बाल संगोपन, ४. आहार विषयक सल्ला, ५. आरोग्य शिक्षण वरील उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी आरोग्य सेवा ही रुग्णालये, चिकित्सालये, प्राथमिक आरोग्य केंद्र अशासारख्या संस्थांमार्फत कुटुंब कल्याण व हिवताप, हत्तीरोग, अंधत्व निवारण, साथरोग, क्षयरोग, कुष्ठरोग कार्यक्रम अधिकारी व स्वयंसेवी संस्थांमार्फत कार्यांचे संघटन करते त्यासाठी महाराष्ट्र राज्यामध्ये आतापर्यंत १२ हजार ९१५ वैद्यकीय संस्था कार्यरत आहेत असे असूनही आरोग्य विभागाकडे शासनाचे पूर्ण दुर्लक्ष झालेले आहे.
२. मंजूर निधीपैकी ७० टक्के निधीदेखील खर्च केला जात नाही किंवा उपलब्ध करून दिला जात नाही. आरोग्य विभागात विशेषतः वैद्यकीय अधिकारी ते 'ड' वर्ग कर्मचारी (जिल्हा परिषद कर्मचारी वगळता) वर्गापर्यंत जवळजवळ २०,५४४ पदे रिक्त आहेत. बालमृत्यू, माता मृत्यू, अर्भक मृत्यू व कुपोषण यामुळे राज्यातील जनता हवालदिल झाली आहे. शासनाने योग्य पावले न उचल्यास आरोग्य सेवेचा डोलारा पूर्णतः कोसळू शकतो.
३. आरोग्य निर्देशांकाबाबत भारताचा क्रमांक नेपाळ व बांगला देश यांच्यादेखील खाली घसरलाय व सध्या दिसत असणारा रोगराईचा उद्रेक त्याचेच ठळक लक्षण आहे. त्यातही उपलब्ध सरकारी आरोग्यसेवेची विषम वाटणी दिसते. देशातील ग्रामीण भागात ६९% लोकसंख्या असताना ७०% सरकारी रुग्ण खाटा मात्र शहरात आहेत. अशा परिस्थितीत महाराष्ट्राचा अर्थसंकल्प मांडला गेला. अर्थसंकल्पातून राज्याच्या आरोग्य क्षेत्रासाठी फारसे काही 'अच्छे दिन' येण्याची शक्यता नाही. नवीन काही योजना आल्या असल्या तरी आहे ती आरोग्य व्यवस्था अधिक बळकट व दर्जेदार करण्यासाठी पाऊले पडताना दिसत नाहीत. सरकार राज्याच्या सकल उत्पन्नाच्या जेमतेम ०.४८% खर्च आरोग्यावर करीत आहे. यात फार मोठी वाढ अपेक्षित असताना तसा कोणताही संकेत या अर्थसंकल्पात दिसत नाही. एकूणच अर्थसंकल्पातून आरोग्य क्षेत्राच्या वाट्याला फारसे काही मिळालेले नाही व ज्या अपेक्षेने जनतेने या सरकारला सत्ता दिली त्या अपेक्षांची पूर्ती होण्याचे कुठलेच संकेत या अर्थसंकल्पातून मिळत नाहीत.

महाराष्ट्र राज्याच्या सार्वजनिक आरोग्याबाबत ठळक वैशिष्ट्ये

दृष्टिक्षेपात महाराष्ट्र :

- ☞ राज्याची लोकसंख्या २०२२च्या अंदाजानुसार १२ कोटी ४९ लाख असून त्यामध्ये पुरुषांची लोकसंख्या ६ कोटी ४७ लाख तर महिलांची लोकसंख्या ६ कोटी २ लाख इतकी आहे.
- ☞ भारताचा मानव विकास अहवाल २०११ नुसार देशाचा मानव विकास निर्देशांक ०.४६७ आहे तर राज्यासाठी तो. ०.५७२ आहे.
- ☞ राज्यातील जन्मदर १५.९ असून देशात तो २०.८ आहे. तर राज्यात मृत्यूदर ५.९ देशात ६.५ आहे.
- ☞ राज्यात अर्भक मृत्यूदर १७ आहे तर देशात ३० आहे तर माता मृत्यूचे राज्यात प्रमाण ४३ तर देशात ११३ आहे. (जन्मलेल्या दर १००० जीवित वा मृत मुलांमागे)
- ☞ महाराष्ट्र राज्याचे स्त्री-पुरुष प्रमाण ९२९ असून ते देशापेक्षा (९४३) कमी आहे. केरळ (१०८४), तामिळनाडू (९९६), कर्नाटक (९७३), उत्तर प्रदेश (९६३), मध्य प्रदेश (९३१) ही राज्ये महाराष्ट्राच्या पुढे आहेत.
- ☞ ग्लोबल हंगर इंडेक्सच्या २०२१ च्या अहवालानुसार भारताच्या दारिद्र्याचे प्रमाण दक्षिण आशियातील शेजारी राष्ट्रांपेक्षा वाढलेले आहे. एकूण ११६ गरीब देशांच्या तुलनेत आपल्या देशाचा (१०१) क्रमांक आहे.
- ☞ २०२१ च्या संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या १४९ आनंदी देशांच्या यादीत आपण आफ्रिकन देशांशी स्पर्धा करतोय. आनंदी देशात नेपाळ आपल्यापेक्षाही सुस्थितीत असून त्याचा क्रमांक (८७), बांगलादेश (१०१), पाकिस्तान (१०५), श्रीलंका (१२९) तर भारत १३९ क्रमांकावर आहे, भारत हा पाकिस्तान सारख्या देशांच्याही मागे आहे.
- ☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये राज्यात १३ हजार ३५७ बालकांचा मृत्यू झाला होता.
- ☞ कुपोषणामुळे होणारा बालमृत्यूंचा आकडा वाढत असताना पोषण कार्यक्रमावरील खर्चात घट होताना दिसते आहे. वर्ष २०२०-२१ मध्ये रु. २९ हजार ३८४ कोटी ८९ लाख खर्च झाले तर २०२१-२२ मध्ये केवळ रु. ७ हजार २१६ कोटी ४८ लाख कोटी इतकेच खर्च झाले आहेत.
- ☞ राज्यात दरवर्षी १००० जन्मांमागे १७ अर्भकांचा मृत्यू होतो.
- ☞ राज्यात आरोग्य अधिकाऱ्यांची १० हजार १४३ पदे मंजूर असून त्यापैकी १ हजार ९५५ पदे रिक्त आहेत. याचाच अर्थ २० टक्के पदे रिक्त आहेत.

☞ राज्यात असलेल्या परिचारिकांची १ हजार २५६ पदे मंजूर असून त्यापैकी ६०५ पदे रिक्त आहेत. याचा अर्थ ४९% पदे रिक्त आहेत.

सार्वजनिक आरोग्य विभागाचे अर्थसंकल्पातील स्थान :

☞ वर्ष २०१४-१५ ते २०२०-२१ या कालावधीत सार्वजनिक आरोग्य विभागाने रु.६८ हजार ५६४ कोटींचे सुधारित अंदाज केले गेले मात्र प्रत्यक्ष रुपये ५८ हजार २०७ कोटी उपलब्ध करून देण्यात आले. याचा अर्थ रु. १० हजार ३५७ कोटींच्या निधीला कात्री लावण्यात आली.

☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये माता व बाल आरोग्य योजनांच्या खर्चात ३४७ कोटी २४ लाख रुपयांची घट.

राज्यातील आरोग्य व्यवस्थेची स्थिती :

☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये राज्यात स्त्री-भ्रूणहत्या वाढल्या असून “खाजगी सोनोग्राफी केंद्राना” शासनाचा धाक उरलेला नाही प्रसवपूर्व निदान तंत्राचा दुरुपयोगाची न्यायालयात ६०७ प्रकरणे दाखल झाली असली तरी त्यापेक्षा कितीतरी प्रकरण घडत असतात हे जिल्ह्यांचा लिंग गुणोत्तर बघीतल्यानंतर लक्षात येते.

☞ मुलींची घटती संख्या पुरोगामी महाराष्ट्रासाठी धोक्याची घंटा ठरत असून ० ते ६ वयोगटातील बालकांचे लिंग गुणोत्तर प्रमाण ८९४ वर आले आहे.

☞ वर्ष २०१९ मध्ये वर्ष २०१८ च्या तुलनेत दर हजारी मुलींच्या प्रमाणात बीड ८७, वाशिम ५३ व हिंगोली ४१ ने मुलींची संख्या घटलेली आहे.

☞ वर्ष २०२१च्या माहितीनुसार राज्याच्या आरोग्य विभागात २० हजार ५४४ पदे रिक्त असून वाढत्या रिक्त पदांमुळे राज्यातील आरोग्यसेवा कमकुवत झाली आहे.

☞ राज्यातील नवसंजीवनी क्षेत्रातील ६ हजार ५५० पदे मंजूर असून त्यापैकी ५ हजार ७०४ पदे भरली गेली आहेत, तर ८४६ (१२.९२%) पदे रिक्त आहेत. त्यामुळे आदिवासी भागातील आरोग्य व्यवस्थेला घरघर लागली आहे.

अर्थसंकल्पात आरोग्या बाबत घोषणांचा पाऊस पण वास्तव काय ? :

☞ वित्त मंत्र्यांनी या अर्थसंकल्पात सार्वजनिक आरोग्यासाठी राज्यातील रुग्णालयांसाठी ट्रॉमा केअर युनिट, लिथोट्रिप्सी उपचार पध्दती,फेको उपचार पध्दती देण्याच्या घोषणा केल्या असल्या तरी पालघर जिल्ह्यातील वसई तालुक्यात १०० खाटांचे उपजिल्हा रुग्णालय राज्य शासना कडून दि. ९ जून २०१४ मध्ये मंजूर झाले आहे. मात्र प्रत्यक्षात या रुग्णालयाचे काम सुरु होऊ शकले नाही.

- ☞ राज्यातील १०९ रुग्णालयात ट्रॉमा केअर युनिट मंजूर आहेत, त्यापैकी ६३ रुग्णालयात हे केंद्र सुरु असून आजही ४६ रुग्णालये ट्रॉमा केअर युनिट्स उपलब्ध झालेली नाहीत.
- ☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये ५०० रुग्णावाहीकांना प्रशासकिय मान्यता मिळून हया रुग्णवाहिका राज्यातील प्राथमिक आरोग्यकेंद्रांना, मनोरुग्णालयाला, तसेच आश्रमशाळांना वितरीत केल्या गेल्या असल्या तरी मुंबई पासून १०० की.मी. अंतरावर असलेल्या पालघर सारख्या आदिवासी, दुर्गम व डोंगराळभागात रुग्णवाहीका वेळेवर उपलब्ध न झाल्याने मातामृत्यू व बालमृत्यू झाल्याच्या घटना सातत्याने घडत आहेत.
- ☞ राज्यात एकूण १ हजार ८१४ प्राथमिक आरोग्य केंद्र मंजूर आहेत त्यापैकी १ हजार ७०५ प्राथमिक आरोग्य केंद्र बांधून पूर्ण झाली असून, ६५ प्राथमिक आरोग्य केंद्रांचे बांधकाम सुरु आहे तर ४४ प्राथमिक आरोग्य केंद्रांच्या बांधकामाला अजून सुरुवातही झालेली नाही.
- ☞ राज्यात एकूण १० हजार ५८० उप केंद्रांना मान्यता आहे त्यातील ९ हजार ५५३ पूर्ण झालीत, ६२ चे बांधकाम सुरु असून ७३२ उप केंद्रांच्या बांधकामाला अद्याप सुरुवातही झालेली नाही.
- ☞ मंजूर १० हजार ५८० उप केंद्रांपैकी ९ हजार ५५३ (९०%) उप केंद्र कार्यरत असून आजही सर्वसामान्य जनता १ हजार २७ (१०%) उपकेंद्रांच्या प्रतिक्षेत आहे.
- ☞ राज्यातील जिल्हानिहाय रुग्ण खाटांची अवस्था पाहिल्यास आपल्या आरोग्य सेवेचा दर्जा लक्षात येतो, सन २०१७-१८ मध्ये राज्यातील जिल्हा रुग्णालये २३ होती व खाटांची संख्या होती ७ npeej ३७९, तर वर्ष २०२१ मध्ये जिल्हा रुग्णालयांत कोणतीही वाढ झाली नसून ती आजही २३ इतकीच आहे.
- ☞ राज्याच्या वाढत्या लोकसंख्येनुसार खाटांची संख्या ही १ हजार २१० ने कमी होउन ती आज ६ हजार १६९ पर्यंत खाली आली आहे.
- ☞ राष्ट्रीय बालस्वास्थ्य कार्यक्रम (RBSK) ही योजना आरोग्य विभागातून राबविली जाते. अंगणवाडीच्या माध्यमातून सहा वर्षांच्या शालापूर्व बालकांची नियमितपणे वर्षातून दोनदा आरोग्य तपासणी करणे हा या कार्यक्रमाचा आवश्यक घटक आहे. त्यातील पहीला टप्पा हा एप्रिल ते सप्टेंबर व दुसरा टप्पा हा ऑक्टोबर ते मार्च आहे, परंतु आज दूर्गम तसेच आदिवासी भागातील लोक रोजगाराच्या शोधात स्वतःच्या गावातून शहरांकडे किंवा विटभट्टी, ऊसतोडी या सारख्या ठिकाणी ऑक्टोबर ते मे या कालावधी पर्यंत स्थलांतरित होत असतात, त्यांच्या बरोबर त्यांच्या लहान मुलांचे ही स्थलांतर होत असते, त्यामूळे शाळा व अंगणाड्यांबरोबरच या स्थलांतराच्या ठिकाणी देखील राष्ट्रीय बालस्वास्थ्य कार्यक्रमांमार्फत लहान मुलांची आरोग्य तपासणी केली पाहिजे, परंतु ती होताना दिसत नाही. तशा सूचना राष्ट्रीय बालस्वास्थ्य कार्यक्रम समनव्यकांना दिल्या गेल्या पाहिजे.
- ☞ राज्यातील गोंदिया, चंद्रपूर, गडचिरोली, नंदूरबार, नाशिक, अमरावती, यवतमाळ, नांदेडव व पालघर या ९ आदिवासी दुर्गम व डोंगराळ भाग असलेल्या जिल्ह्यांत माहेरघर ही योजना राबविली जाते. वर्ष २०२१-

२२ साठी या योजनेला २५ लाख रुपये अनुदान प्राप्त झाले त्या पैकी १० लाख ४० हजार निधी ऑक्टोबर, २०२१ पर्यंत खर्च झाला आहे. आज पर्यंत १४ लाख ६० हजार रुपयांचा (५८%) निधी अखर्चीत राहिला आहे.

- ☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये १३ हजार ३५७ बालमृत्यू झाले आहेत, त्यापैकी प्रसूती कालवधी पूर्वी जन्म होऊन झालेले मृत्यू (Prematurity Birth Death) ३ हजार ३३१(२५%), श्वास कोंडल्याने १ हजार ६१३ नवजात बाल मृत्यू(१२%), श्वासनाचे त्रास असल्याने झालेले बालमृत्यू १ हजार २२२ (१०%).
- ☞ वर्ष २०२१-२२ डिसेंबर अखेर राज्यात एकूण १ हजार १६४ मातामृत्यू झाले.त्यातील बीड जिल्ह्यात २५, नांदेड २५ तर रायगड मध्ये २३ मातामृत्यू झाले. तर बृहन्मुंबई महानगरपालिके अंतर्गत सर्वाधिक १५० व त्याच खालोखाल नागपूर महानगरपालिकेत १४५ मातामृत्यू झाले आहेत.
- ☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये कोव्हिड-१९ या आजरामूळे निधन झालेल्या व्यक्तीच्या निकट नातेवाईकास ५० हजार रुपये मदत देण्यात येते यासाठी केंद्राचा हिस्सा ७५ टक्के रु २ हजार ५७७ कोटी ६०लाख तर राज्याचा हिस्सा २५ टक्के १ हजार ०७४ कोटी असा एकूण ३ हजार ६५१ कोटी ६० लाख रुपयांचे सहाय्य मिळाले आहे. ही मदत मिळावी म्हणून राज्यभरातून शासनाला आत्तापर्यंत २ लाख १९ हजार १८९ अर्ज प्राप्त झाले आहेत. त्यापैकी १ लाख ६ हजार २२९ अर्ज मंजूर करण्यात आलेत, तर आजही ७३ हजार ७ अर्ज प्रलंबित आहेत. तर ३९ हजार ८८३ अर्ज नाकारले गेले आहेत. या योजनेसाठी मंजूर झालेल्या ३ हजार ६५१ कोटी ६० लाख रुपये निधीपैकी आता पर्यंत ५३१ कोटी ४९ लाख ५ हजार रुपयांचा (१४.५६%) निधी वितरीत करण्यात आला आहे.

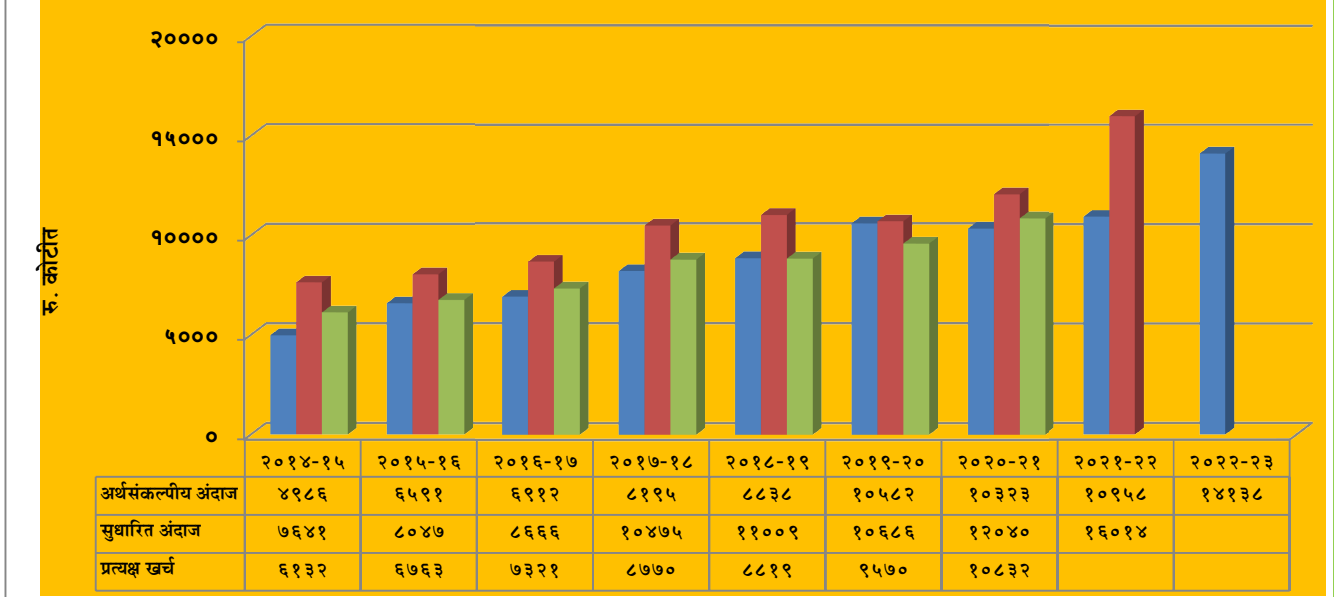
राज्याच्या सार्वजनिक आरोग्यासाठी शासनाकडे निधीची कमतरता

गेल्या ७ वर्षांच्या कालावधीत या विभागावर
वार्षिक सरासरी केवळ रु.८ हजार ३१५ कोटी खर्च

आलेख क्र. १

रु. कोटीत

सार्वजनिक आरोग्य विभागाचा अर्थसंकल्प

(स्रोत : संक्षिप्त अर्थसंकल्प व अर्थसंकल्पीय अंदाज पुस्तिका, निव्वळ रकमा) (टीप : वर्ष २०२१-२२ सुधारित अंदाज, वर्ष २०२२-२३ अर्थसंकल्पीय अंदाज)

- वर्ष २०१४-१५ ते २०२०-२१ या कालावधीत सार्वजनिक आरोग्य विभागाने वार्षिक सरासरी केवळ रु. ८ हजार ३१५ कोटी इतका निधी खर्च केला आहे.
- वर्ष २०१६-१७ व २०१७-१८चे अर्थसंकल्पीय अंदाज वाढीव स्वरूपाचे दिसत असले तरी प्रत्यक्षात विभागास तेवढा निधी उपलब्ध होणे आवश्यक आहे.
- वर्ष २०२२-२३ मध्ये अर्थसंकल्पीय अंदाज रुपये १४ हजार १३८ कोटी आहे. २०२१-२२ मधील सुधारित अंदाज रुपये १६ हजार १४ कोटीचे आहेत मात्र मागील स्थितीचा अभ्यास करता प्रत्यक्षात खर्च होताना त्यात मोठी घट होईल हे निश्चित.
- वर्ष २०१४-१५ ते २०२०-२१ या कालावधीत सार्वजनिक आरोग्य विभागाने रु.६८ हजार ५६४ कोटीचे सुधारित अंदाज केले गेले मात्र प्रत्यक्ष रुपये ५८ हजार २०७ कोटी उपलब्ध करून देण्यात आले. याचा अर्थ रु. १० हजार ३५७ कोटींच्या निधीला कात्री लावण्यात आली.

माता व बाल आरोग्य योजनांच्या खर्चात
वर्ष २०२०-२१ मध्ये ३४७ कोटी २४ लाख रुपयांची घट

तक्ता क्र: १

रु. लाखात

अक्र	लेखाशीर्ष	वर्ष २०२०-२१			वर्ष २०२१-२२ (ऑक्टोबर अखेर)		
		तरतूद	खर्च	%	तरतूद	खर्च	%
१.	माता आरोग्य						
	अ) जननी सुरक्षा योजना	४९७९.१८	४३११.२६	८६.५९	२२३०.४१	१००९.२३	४५.२५
	ब) जननी शिशु सुरक्षा योजना	९५१७.५५	७४३५.८७	७८.१३	६२२४.५४	२३०५.२२	३७.०३
	क) इतर माता आरोग्य	८९२८.९०	१०९१.९७	१२.२३	५४५१.३५	४१.४०	०.७६
	एकूण	२४५५१.८०	१३५६३.४१	५५.२४	१४०२०.९५	३३६५.९१	२४.०१
२.	बाल आरोग्य	८४४४.८२	३९८४.७७	४७.१९	३८८५.५६	२५७.६७	६.६३
३.	कुटुंब नियोजन						
	अ) कुटुंब नियोजन मोबदला	१७०.६७	७७८.४६	४३.७२	१५११.५५	१९०.८२	१२.६२
	ब) कुटुंब नियोजन मोबदला वगळता	२४६४.५३	१११२.६४	४५.१५	८७५.९३	१४१.२६	१६.१३
	एकूण	४२४५.२१	१८९१.१०	४४.५५	२३८७.४८	३३२.०८	१३.९१
४.	किशोरवयीन आरोग्य/ राष्ट्रीय किशोर स्वास्थ्य कार्यक्रम	२९००.०१	८६९.८३	२९.९९	१७८.५७	३०५.११	१७.०५
५.	राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम	८१०९.२१	१५९३.३६	१९.६५	७५६६.१६	१६३०.८०	२१.५५
६.	आदिवासी क्षेत्रासाठी आरसीएच	६८५.४८	३३६.२३	४९.०५	२४३६.०८	३७१.९५	१५.२७
७.	गर्भधारणापूर्व व प्रसवपूर्व निदानतंत्र	१२३.७५	४५.५६	३६.८२	११८.७५	८.७३	७.३५
८.	एम.सी.टी.एस. Mother and Child Tracking System	८३१.४१	१७३.३६	२०.८५	१६०.८७	७१.०१	४४.१४
९.	प्रशिक्षण	५०२९.८७	८२७.१५	१६.४४	३४९२.७२	१३९.८३	४.००
१०.	एकूण आर.एम.एन.सी.एच + प्लेक्झीपुल	५४९२१.९५	२३२८४.७८	४२.४०	३५८५८.१४	६४८३.०९	१८.०८
११.	नियमित लसीकरण कार्यक्रम	९१८७.३८	६१००.१२	६६.४०	५०७१.९७	७३३.३९	१४.४६
	एकूण	६४१०८.९३	२९३८४.८९	४५.८४	४०९३०.११	७२१६.४८	१७.६३

स्रोत: आरोग्य संचालनालयाचा अहवाल फेब्रुवारी २०२२

- ☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये रु. ६४१ कोटी ८ लाखांची तरतूद करण्यात आली होती त्यापैकी प्रत्यक्ष खर्च रु. २९३ कोटी ८४ लाखांचा खर्च झाला असून प्रत्यक्ष खर्चाचे प्रमाण (४५.८४ टक्के) आहे. याचा अर्थ या कार्यक्रमांसाठीच्या खर्चात रु. ३४७ कोटी २४ लाखांची खर्चात कपात झाली आहे.
- ☞ वर्ष २०२१-२२ मध्ये ४०९ कोटी रु. ३० लाख ११ हजारांची तरतूद केली होती. ऑक्टोबर, २०२१ पर्यंत रु. ७२ कोटी १६ लाख ४८ हजार खर्च करण्यात आले असून मागील ७ महिन्यात झालेल्या खर्चाचे प्रमाण केवळ १७.६३ टक्के आहे. म्हणजे पुढील ५ महिन्यात रु. ३३७ कोटी १३ लाख ६३ हजारांचा निधी खर्च होणे गरजेचे आहे.
- ☞ वर्ष २०२०-२१ मध्ये वरील सर्व कार्यक्रमांसाठी रु. ६४१ कोटी ८ लाख ९३ हजारांची तरतूद करण्यात आली होती. तर वर्ष २०२१-२२ मध्ये ४०९ कोटी ३० लाख ११ हजारांची तरतूद. याचा अर्थ मागील वर्षाच्या तुलनेत रु. २३१ कोटी ७८ लाख ८२ हजारांची घट झालेली आहे. त्याचा परिणाम महिला व बालकांच्या आरोग्यावर होणार आहे.

राज्यात स्त्री-भ्रूणहत्या वाढल्या

“खाजगी सोनोग्राफी केंद्राना” शासनाचा धाक नाही

वर्ष २०२०-२१ मध्ये प्रसवपूर्व निदान तंत्राचा दुरुपयोगाची न्यायालयात ६०७ प्रकरणे दाखल

प्रसुतिपूर्व लिंग निदानासाठी होणाऱ्या दुरुपयोगावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी प्रसुतिपूर्व निदानतंत्रे (विनिमय व दुरुपयोग) प्रतिबंध कायदा १९९४ लागू करण्यात आला. प्रसुतिपूर्व निदान चाचण्या ज्यामध्ये अल्ट्रा सोनोग्राफी किंवा अशी चाचणी ज्यात गरोदर स्त्रीच्या गर्भजल, कोरीऑनीकव्हिलाय, रक्त किंवा पेशी द्रव किंवा गर्भाचा भाग याचा नमुना घेऊन जनुकीय किंवा मेटॅबॉलीक विकृती किंवा गुणसूत्र विकृती किंवा जन्मतः व्यंग, हिमोग्लोबीनपॅथी, लिंग संबंधित विकार यांचे निदान करण्यासाठी केला जातो. अशा चाचण्या किंवा तपासण्या यांच्यावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी व यांचा त्यामुळे वरील उपरोक्त उपकरणाचा व तंत्राचा वापर करून प्रसुतीपूर्व लिंग निदान करून स्त्री-भ्रूण हत्या करणे हे स्त्रियांची अस्मिता व त्यांचा समाजातील दर्जा यास हानिकारक आहे. त्यासाठी असे गैरप्रकार करणाऱ्यांना कडक शिक्षा देण्यासाठी हा कायदा लागू केला आहे. राज्यात सप्टेंबर २०२१ अखेर १० हजार १५६ सोनोग्राफी केंद्रांची या कायद्याअंतर्गत नोंदणी झालेली आहे. सदर कायद्याच्या तरतुदींचा भंग करणाऱ्यांविरुद्ध एकूण ६०७ न्यायालयीन प्रकरणे वर्ष २०२०-२१ पर्यंत दाखल करण्यात आल्या.

वर्ष २०२०-२१ मध्ये कायद्यांतर्गत एकूण दाखल प्रकरणांचा लेखाजोखा

तक्ता क्र. २

प्रकरणे	न्यायालयीन प्रकरणे	शिक्षा झालेली प्रकरणे	निर्दोष सुटलेली प्रकरणे	प्रलंबित न्यायालयीन प्रकरणे	माघार घेतलेली प्रकरणे
जाहिरात करणे	३५	१	१२	२२	०
बनावट केस	४४	११	२६	७	०
नोंदणी झालेली नसणे	४७	१८	१६	१३	०
अभिलेख अपूर्ण असणे	४४७	७७	२४९	११८	३
इतर कारणे	३४	६	१४	१४	०
एकूण	६०७	११३	३१७	१७४	३

स्रोत: आरोग्य संचालनालयाचा अहवाल फेब्रुवारी २०२२

- वर्ष २०२०-२१ मध्ये समुचित प्राधिकाऱ्यांकडून पीसीपीएनडीटी कायद्याच्या तरतुदींचा भंग करणाऱ्यांविरुद्ध एकूण ६०७ न्यायालयीन प्रकरणे दाखल करण्यात आली.
- वर्ष २००१ मध्ये राज्याचे लिंग गुणोत्तर ९१३ इतके होते त्यामध्ये वर्ष २०११ च्या जनगणनेनुसार घट होऊन ८९४ इतके कमी झाले आहे.
- वरील पद्धतीच्या प्रकरणांमध्ये वाढ होणे म्हणजे भविष्यात गंभीर स्वरूपाचा धोका निर्माण होण्यासारखे आहे.
- या वाढत्या प्रकरणांना आळा न बसणे व अशा अनेक कारणांमुळे आपले राज्य देशात ०-६ वयोगटाच्या लिंग गुणोत्तरामध्ये इतर राज्यांच्या तुलनेत पुरोगामी महाराष्ट्र २७ व्या स्थानावर आलेले आहे.
- पूर्व गर्भधारणा आणि प्रसूती पूर्व निदान तंत्र कायद्याच्या तरतुदींचा भंग करणारी प्रकरणे वाढली तर मात्र आपल्या राज्यात देखील हरियाणा सारखी परिस्थिती निर्माण होण्यास वेळ लागणार नाही.

मुलींची घटती संख्या पुरोगामी महाराष्ट्रासाठी ठरतेय धोक्याची घंटा

० ते ६ वयोगटातील बालकांचे लिंग गुणोत्तर प्रमाण ८९४ वर

गर्भधारणापूर्व व प्रसवपूर्व निदानतंत्र (लिंग निवडीस प्रतिबंध) कायदा १९९४

लिंग गुणोत्तर प्रमाण- भारत व महाराष्ट्र

तक्ता क्र. ३

देश/राज्य	सर्वसाधारण लिंग गुणोत्तर प्रमाण			० ते ६ वर्षे वयोगटातील बालकांचे लिंग गुणोत्तर			फरक २००१-२०११
	१९९१	२००१	२०११	१९९१	२००१	२०११	
भारत	९२७	९३३	९४३	९४६	९२७	९१९	-०८
महाराष्ट्र	९३४	९२२	९२९	९४६	९१३	८९४	-१९

स्रोत: आरोग्य सेवा संचालनालय- डिसेंबर २०२१

वर्ष २०१९ मधील महाराष्ट्राचे लिंग गुणोत्तर प्रमाण ९१९

“बीड” जिल्ह्याचे लिंग गुणोत्तर प्रमाण ८४४ इतके कमी!

चिंताजनक! वर्ष २०१८च्या तुलनेत २०१९मध्ये बीडचे लिंग गुणोत्तर प्रमाण ८७ने घटले

लिंग गुणोत्तर प्रमाण- महाराष्ट्र जिल्हानिहाय

तक्ता क्र. ४

अक्र.	जिल्हा	लिंग गुणोत्तर प्रमाण			अ.क्र.	जिल्हा	लिंग गुणोत्तर प्रमाण		
		२०१८	२०१९	फरक (२०१८-१९)			२०१८	२०१९	फरक (२०१८-१९)
१.	ठाणे	९२६	९२०	-६	१९.	हिंगोली	८९१	८५०	-४१
२.	पालघर	९२८	९४१	१३	२०.	लातूर	९३९	९३०	-९
३.	रायगड	९४२	९५५	१३	२१.	उस्मानाबाद	९०५	९१३	८
४.	रत्नागिरी	९५३	९५३	०	२२.	बीड	९३१	८४४	-८७
५.	सिंधुदुर्ग	९६५	९६१	-४	२३.	नांदेड	९२०	९५३	३६
६.	नाशिक	९२९	९१०	-१९	२४.	अकोला	९२०	९५२	३२
७.	धुळे	८९३	९०३	-१०	२५.	वाशिम	९३९	८८२	-५७
८.	नंदुरबार	९५४	९६३	९	२६.	अमरावती	९३०	९५२	२२
९.	जळगाव	८८९	८७०	-१९	२७.	यवतमाळ	९३४	९३२	-२
१०.	अहमदनगर	९०८	८९३	-१५	२८.	बुलढाणा	८५७	८७१	१४
११.	पुणे	९१४	९०५	-९	२९.	नागपूर	९३४	९४२	८
१२.	सोलापूर	८९५	९२३	२८	३०.	वर्धा	९३५	९४०	५
१३.	सातारा	९०७	९२२	१५	३१.	भंडारा	९२०	९४५	२५
१४.	कोल्हापूर	८७०	८८३	१३	३२.	गोंदिया	८९७	९८९	९२
१५.	सांगली	८९९	९०६	७	३३.	चंद्रपूर	९४०	९४७	७
१६.	औरंगाबाद	८९६	९०९	१३	३४.	गडचिरोली	९०८	९५४	४६
१७.	जालना	८७९	१०२२	१४३	३५.	मुंबई	९३९	९३४	-५
१८.	परभणी	९४१	९३०	-११		महाराष्ट्र एकूण	९१६	९१९	३

स्रोत: आरोग्य सेवा संचालनालय-फेब्रुवारी २०२२

- वर्ष २०१८च्या तुलनेत वर्ष २०१९ मध्ये महाराष्ट्रात लिंग गुणोत्तर प्रमाणात ३ ने वाढ झालेली दिसते.
- वर्ष २०१९ मध्ये २०१८च्या तुलनेत दर हजारी मुलींच्या प्रमाणात बीड ८७, वाशिम ५३ व हिंगोली ४१ ने घट.
- जालनाला सर्वात जास्त १४३ एवढी वाढलेली दिसते, त्याचबरोबर गोंदिया ९२, गडचिरोलीत ४६ने वाढली.
- ३५ जिल्ह्यांपैकी १४ जिल्ह्यात मुलींची संख्येत घट तर दिलासादायक बाब म्हणजे २१ जिल्ह्यात मुलींच्या संख्येत वाढ.

शासनाची रुग्णालयीन सेवेला घरघर !

राज्याची अंदाजीत लोकसंख्या १२ कोटी ४९ लाख इतकी आहे. राज्यातील सर्व शासकीय रुग्णालयांची संख्या ५०३ आहे. यामध्ये खाटांची संख्या २६,८२३ आहे. राज्याची सरासरी लक्षात घेता २ लाख ३४ हजार ६०१ लोकसंख्येमागे एक रुग्णालय किंवा तब्बल ४ हजार २६४ लोकांमागे १ खाट उपलब्ध आहेत. याचा अर्थ आपत्कालीन परिस्थिती निर्माण झाल्यावर काय दारुण अवस्था होईल याचा शासनाने विचार होणे गरजेचे आहे. तशी परिस्थिती आपण कोरोना काळात बघितली आहे.

राज्यातील रुग्णालयांची माहिती

तक्ता क्र. ५

अक्र.	रुग्णालयाचा प्रकार	संख्या	खाटांची संख्या
१.	जिल्हा रुग्णालये	२३	६,१६९
२.	अ) उपजिल्हा रुग्णालये (१०० खाटा)	३२	३,२००
३.	ब) उपजिल्हा रुग्णालये (५० खाटा)	६०	३,०००
४.	स्त्री रुग्णालये	१५	१,८२०
५.	इतर सामान्य रुग्णालये	८	१,५१४
६.	ग्रामीण रुग्णालये (३० खाटा)	३६२	१०,८६०
७.	इतर रुग्णालये	१	६०
८.	विभागीय संदर्भ सेवा रुग्णालये	२	२००
एकूण		५०३	२६,८२३

स्रोत : आरोग्य सेवा संचालनालय - फेब्रुवारी २०२२

- जागतिक आरोग्य सेवेच्या निकषानुसार ४० लोकसंख्येमागे एक रुग्ण खाट असणे आवश्यक आहे. राज्यात मात्र ४ हजार २६४ लोकांमध्ये एक रुग्ण खाट उपलब्ध आहे.
- महासत्ताक व Make In Maharashtra बनवित असताना आरोग्य सेवेबाबत मात्र आपण आफ्रिकन देशांशी स्पर्धा करित आहोत हे वास्तव आहे.
- राज्यातील जिल्हानिहाय रुग्ण खाटांची अवस्था पाहिल्यास आपल्या आरोग्य सेवेचा दर्जा घसरल्याचे लक्षात येते.
- वर्ष २०१७-१८ मध्ये राज्यातील जिल्हा रुग्णालये २३ होती व खाटांची संख्या होती ७ हजार ३७९, तर वर्ष २०२१ मध्ये जिल्हा रुग्णालयांत कोणतीही वाढ झाली नाही. ४ वर्षांनंतर ही जिल्हा रुग्णालये २३ इतकीच आहेत.
- वाढत्या लोकसंख्येनुसार खाटांची संख्या ही १ हजार २१० ने कमी होऊन ती आज ६ हजार १६९ एवढी आहे.

राज्याच्या आरोग्य विभागात २० हजार ५४४ पदे रिक्त

राज्यातील आरोग्यसेवा कर्मचाऱ्यांविना तडफडतेय

महाराष्ट्र राज्याला सक्षम आरोग्य सेवा पुरविण्यासाठी प्रशिक्षित कर्मचारी आवश्यक आहे. राज्यात सार्वजनिक आरोग्य विभागात जिल्हा परिषदेतील कर्मचारी वर्ग वगळता उपलब्ध असणारा वर्गनिहाय कर्मचाऱ्यांची ६२ हजार ६३४ पदे मंजूर असताना फक्त ४२ हजार ९० पदे भरलेली आहेत. तर २० हजार ५४४ पदे रिक्त आहेत. म्हणजेच आजही मंजूर असलेली ३३% पदे रिक्त आहेत. राज्यात वैद्यकीय अधिकाऱ्यांची ११ हजार ३५० पदे मंजूर असताना फक्त ९ हजार ३८६ पदे भरली असून १ हजार ९५५ पदे रिक्त आहेत. यामधील कहर म्हणजे विशेषतः वर्ग १ या महत्त्वाच्या वैद्यकीय तज्ज्ञ पदांची स्थिती फारच विदारक आहे. ६७६ पदे मंजूर असताना फक्त १७० पदे भरलेली आहेत. तब्बल ५०६ पदे रिक्त आहेत. रिक्त पदांची टक्केवारी ७५% आहे. राज्यातील आरोग्य सेवेबाबत शासन गंभीर नसल्याचे खालील तक्त्यावरून दिसून येते.

सार्वजनिक आरोग्य विभागात उपलब्ध असणारा वर्गनिहाय कर्मचारी वर्ग

(जिल्हा परिषदेतील कर्मचारी वर्ग वगळता) (३१ डिसेंबर २०२१ अखेरची स्थिती)

तक्ता क्र. ६

अ.क्र.	संवर्ग	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे	रिक्त पदे (%)
१	गट "अ"	१०,२५५	७,६३३	२,६२२	२५.५७
२	गट "ब"	२,३३२	१,२४८	१,०८४	४६.४८
३	गट "क"	३४,२६६	२३,३६०	१०,९०६	३१.८३
४	गट "ड"	१५,७८१	९,८४१	५,९३२	३७.५९
एकूण		६२,६३४	४२,०९०	२०,५४४	३२.८०

स्त्रोत: आरोग्य सेवा संचालनालय -फेब्रुवारी, २०२२

राज्यात आरोग्य विभागात ६२ हजार ६३४ पदे मंजूर असून त्यापैकी ४२ हजार ९० पदे भरली गेली आहेत, तर २० हजार ५४४ (३८.८०%) पदे रिक्त आहेत.

आरोग्य विभागातील "क" गटाची सर्वात जास्त पदे रिक्त असून रिक्त पदांची संख्या १० हजार ९०६ इतकी आहे. रिक्त पदांचे प्रमाण ३१.८३% इतके मोठे आहे.

सार्वजनिक आरोग्य विभागातील वैद्यकीय अधिकाऱ्यांची

१ हजार ९६४ पदे रिक्त

सार्वजनिक आरोग्य सेवेच्या गतिशील कारभारासाठी व प्रभावी अंमलबजावणीसाठी वरिष्ठ व कनिष्ठ अधिकारी पद महत्त्वाचे असते. राज्यात तब्बल १ हजार ९५५ इतकी पदे रिक्त आहेत. त्यामुळे रुग्णांचे प्रचंड हाल होतात तसेच रिक्त पदांमुळे आरोग्य सेवेचा कारभार कासवाच्या गतीने चाल करीत असल्याचे दिसून येते.

वरिष्ठ व कनिष्ठ अधिकारी यांच्या पदांची स्थिती

तक्ता क्र. ७

अक्र.	संवर्ग	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे	रिक्त पदांची टक्केवारी
१.	आयुक्त, सार्वजनिक आरोग्य सेवा	१	१	०	०
२.	संचालक आरोग्य सेवा	२	१	१	५०
३.	अतिरिक्त संचालक आरोग्य सेवा	४	०	४	५०
४.	सह संचालक आरोग्य सेवा	१०	२	८	८०
५.	उपसंचालक आरोग्य सेवा	२५	४	२१	८४
	एकूण वरिष्ठ मवैआसे (वर्ग १)	४२	८	२६	६२
६.	जिल्हा आरोग्य अधिकारी संवर्ग	२९०	११४	१७६	६१
७.	जिल्हा शल्य चिकित्सिक संवर्ग	७१६	३६१	३५५	५०
८.	विशेषज्ञ	६७६	१७०	५०६	७५
	एकूण कनिष्ठ मवैआसे (वर्ग १)	१६८२	६४५	१०३७	६२
९.	वैद्यकीय अधिकारी (श्रेणी अ)	८३३९	७६८४	६५५	८
१०.	वैद्यकीय अधिकारी (श्रेणी ब)	१२८५	१०४७	२३८	१५
	एकूण वैद्यकीय अधिकारी	९६२४	८७३१	८९३	२३
११.	इतर (संवर्गबाह्यपदे)	२	२	०	०
	एकूण	११३५०	९३८६	१९६४	१७

स्त्रोत: आरोग्य सेवा संचालनालय फेब्रुवारी २०२२

- आयुक्त आरोग्य सेवा यांच्याअंतर्गत संवर्गात ११ हजार ३५० पदे मंजूर असून त्यापैकी ९ हजार ३८६ पदे भरली गेली आहेत, तर १ हजार ९६४ (१७%) पदे रिक्त आहेत.
- आरोग्य विभागाचे संचालक पद रिक्त आहे.
- राज्यात जिल्हा आरोग्य अधिकारी २९० पैकी १७६ (६१%) पदे रिक्त आहेत.
- जिल्हा शल्य चिकित्सिक ७१६ मंजूर पदा पैकी ३५५ (५०%) पदे रिक्त आहेत.
- वैद्यकीय अधिकारी (श्रेणी अ)ची ८ हजार ३३९ मंजूर पदापैकी ६५५ (८%) पदे रिक्त आहेत.

- स्त्री रोगतज्ज्ञ, बालरोगतज्ज्ञ, नेत्र शल्य चिकित्सक इ.यासारख्या विशेषज्ञांच्या ६७६ मंजूर पदांपैकी १७० पदेच भरली आहेत व तब्बल ५०६ म्हणजे ७५% पदे रिक्त आहेत.

नवसंजीवनी कार्यक्षेत्रातील ८४६ पदे रिक्त आदिवासींचे आरोग्य राम भरोसे!

तक्ता क्र. ८

अ.क्र.	संवर्ग	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे	रिक्त पदे (%)
१	वैद्यकीय अधिकारी वर्ग २ आणि ३	९२२	७१९	२०३	२२.०२
२	आरोग्य सहाय्यक पुरुष	५८०	५३०	५०	८.६२
३	आरोग्य सहाय्यक स्त्री	४४३	३५३	९०	२०.३२
४	बहुउद्देशीय आरोग्य कर्मचारी पुरुष	१८३७	१५६३	२७४	१४.९२
५	बहुउद्देशीय आरोग्य कर्मचारी स्त्री	२४८७	२२९९	१८८	७.५६
६	मानसेवी वैद्यकीय अधिकारी	२८१	२४०	४१	१४.५९
एकूण		६५५०	५७०४	८४६	१२.९२

स्त्रोत: आरोग्य सेवा संचालनालय फेब्रुवारी २०२२-भाग-२

- राज्यातील नवसंजीवनी क्षेत्रातील ६ हजार ५५० पदे मंजूर असून त्यापैकी ५ हजार ७०४ पदे भरली गेली आहेत, तर ८४६ (१२.९२%) पदे रिक्त आहेत.
- बहुउद्देशीय सहाय्यक पुरुष या संवर्गातील २७४ तर बहुउद्देशीय सहाय्यक स्त्री संवर्गातील १८८ पदे रिक्त आहेत.
- आरोग्य सहाय्यक पुरुष ५० तर आरोग्य सहाय्यक स्त्री संवर्गातील ९० पदे रिक्त आहेत.
- वैद्यकीय अधिकारी वर्ग २ व ३ची २०३ पदे रिक्त आहेत.

कुपोषण, माता मृत्यू, बाल मृत्यू व शासकीय रुग्णालयात उपलब्ध नसलेल्या सेवा-सुविधा यामुळे महाराष्ट्रातील जनता त्रस्त आहे. वैद्यकीय अधिकारी ते गट 'क' व 'ड' पदाच्या हजारो जागा रिक्त असताना शासन आरोग्याच्या खर्चात सातत्याने कपात करीत आहे. त्यामुळे राज्यातील आरोग्य सेवा मोडकळीस येत.

राज्याची आरोग्य परिवहन सेवाच आजारी
राज्यातील १ हजार १०१ वाहने बंद तर ८६८ आरोग्य उपकरणे नादुरुस्त
आरोग्य सेवा परिवहन विभागातील मंजूर पदे, भरलेली पदे, रिक्त पदे इ. तपशील

वाहन व उपकरणांची सद्यस्थिती

रुग्णास वेळेवर उपचार लाभले तर त्याचे प्राण वाचू शकतात. शरीराची हानी रोखू शकतो. राज्यातील रुग्णालयाची परिवहन व्यवस्था दर्जेदार व २४ तास उपलब्ध असावी. यासाठीच आरोग्य सेवा परिवहन विभागाची स्थापना केली होती. आज या विभागाची राज्यभरात ५३५ पदे मंजूर आहेत त्यापैकी २९० पदे भरलेली असून २४५ पदे रिक्त आहेत म्हणजेच जवळजवळ ४६% पदे भरलेलीच नाहीत. राज्यात परिवहन सेवेसाठी एकूण ५५४२ वाहने असून ४४४१ चालू स्थितीत आहेत तर ११०१ बंद अवस्थेत आहेत. सरासरी २३% वाहने बंद असताना व ४६% पदे रिक्त असताना शासन दर्जेदार व जलद आरोग्य सेवा कशी पुरविणार असा प्रश्न पडतो.

तक्ता क्र. ९

एकूण वाहनांची संख्या	एकूण चालू वाहनांची संख्या	एकूण बंद वाहनांची संख्या	बंद वाहनांचा तपशील			
			अपघात ग्रस्त वाहनांची संख्या	नादुरुस्त वाहनांची संख्या	निर्लेखनपात्र वाहनांची संख्या	अंतिम निर्लेखित वाहनांची संख्या
५,५४२	४,४४१	१,१०१	२४	९४	१९१	७९२
१००%	८०.१३%	१९.८६%	०.४३%	१.६९%	३.४४%	१४.२९%

स्त्रोत : आरोग्य सेवा संचालनालय फेब्रुवारी २०२२

तक्ता क्र. १०

रुग्णालयीन उपकरणे				
एकूण	चालू	नादुरुस्त	निर्लेखनपात्र	अंतिम निर्लेखन
१,१४,०४४	९१,८१७	८६८	३,९९८	१७,३६१

स्त्रोत : आरोग्य सेवा संचालनालय फेब्रुवारी २०२२

शासन विकासाचे चित्र जाहिरातीद्वारे निर्माण करित आहे. वास्तव मात्र भयाण आहे. आरोग्य सेवा “आजारी” असल्याने शहरी व ग्रामीण भागातील जनतेचा बळी जात आहे. भविष्यात आरोग्याबाबतीत आणीबाणीची परिस्थिती उद्भवल्यास आपली आरोग्य यंत्रणा त्यास तोंड देण्यास जराही सक्षम नसल्याचे वास्तव शासनाने स्वीकारावे. मुंबईतील “मेट्रो” प्रकल्पाइतका खर्च जरी शासनाने राज्यातील आरोग्यसेवेसाठी केल्यास राज्याचा खऱ्या अर्थाने विकास होईल. राज्यातील प्रत्येक व्यक्तीचे शारीरिक व मानसिक आरोग्य सुदृढ होईल तेव्हाच खऱ्या अर्थाने राज्य विकास व प्रगती करित असल्याचे सिद्ध होईल.